

TURIZAM KAO POKRETAČ REVITALIZACIJE INDUSTRIJSKE BAŠTINE-PRIMJER GRADA SSKA

Trtanj, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:562483>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported/Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-12**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Kristina Trtanj

**TURIZAM KAO POKRETAČ
REVITALIZACIJE INDUSTRIJSKE BAŠTINE –
PRIMJER GRADA SSKA**

ZAVRŠNI RAD

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet – Zagreb

Zagreb, rujan 2021.

Kristina Trtanj

**TURIZAM KAO POKRETAČ
REVITALIZACIJE INDUSTRIJSKE BAŠTINE –
PRIMJER GRADA SSKA**

**Tourism as a initiator for revitalization of industrial
heritage – example of the town of Sisak**

ZAVRŠNI RAD

Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet – Zagreb

Kolegij: Osnove marketinga

Mentor: Prof. dr. sc. Mirko Palić

Broj indeksa autora: 0067322101

Zagreb, rujan 2021.

Kristina Trtanj

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Studentica:

U Zagrebu, 29. rujna 2021.g.

SAŽETAK

Percepcija prosječnog hrvatskog stanovnika o gradu Sisku najvjerojatnije će biti usmjerena prema pojmu industrija. Velike industrijske tvrtke ostavile su gotovo neizbrisiv trag u suvremenoj povijesti grada. Proučavanje povijesti Siska jednostavno ne može zanemariti industriju kao bitan čimbenik njegova razvoja. Nažalost, industrija u Sisku gotovo da više i ne postoji, a baština je zanemarena. To je vrlo važno danas, kada je industrija izgubila nekadašnji značaj i kada dolazi do promjene prioriteta u razvoju grada. Sve više trgovačkih lanaca ulazi u poslovne zone grada, zamjenjujući nekadašnja industrijska postrojenja, a proizvodne se djelatnosti zamjenjuju uslužnim djelatnostima. Ipak, industrijski turizam kao takav u Sisku još uvijek ne postoji.

Ključne riječi: **industrija, Sisak, industrijska baština, industrijski turizam.**

SUMMARY

The perception of the average Croatian population about the city of Sisak will most likely be directed towards the concept of industry. Large industrial companies have left an almost indelible mark on the modern history of the city. Studying the history of Sisak simply cannot ignore the industry as an essential factor in its development. Unfortunately, the industry in Sisak is almost non-existent, and the heritage has been neglected. This is very important today, when the industry has lost its former significance and when there is a change in priorities in the development of the city. More and more retail chains are entering the city's business zones, replacing former industrial plants, and manufacturing activities are being replaced by service industries. However, industrial tourism as such still does not exist in Sisak.

Keywords: **industry, Sisak, industrial heritage, industrial tourism.**

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ATRAKCIJE INDUSTRIJSKOG TURIZMA	2
2.1. Pojam i važnost industrijskog turizma	2
2.2. Svjetski trendovi u industrijskom turizmu	4
3. EKONOMSKI UČINCI INDUSTRIJSKOG TURIZMA	8
3.1. Izravni i neizravni učinci industrijskog turizma.....	11
3.2. Nematerijalni i nemonetarni učinci industrijskog turizma.....	12
4. RAZVOJ TURIZMA U SISKU	13
4.1. Turistička ponuda grada Siska	14
4.2. Razvoj grada Siska.....	18
4.3. Stari most.....	20
5. INDUSTRIJSKA BAŠTINA GRADA SSKA.....	21
5.1. Povijesni pregled industrijskog razvoja grada Siska.....	221
5.2. Industrijska baština s potencijalom turističke atrakcije Siska.....	32
5.2.1. Tvornički kompleks Segestica	322
5.2.2. Munjara	343
5.2.3. Rafinerija nafte Sisak.....	34
6. ZAKLJUČAK	35
LITERATURA.....	36
POPIS SLIKA	38

1. UVOD

Industrijski turizam mnogi su prepoznali kao sve važniju nišu u turističkoj industriji. Jedan je od mnogih novih oblika turizma koji su se pojavili posljednjih desetljeća kao odgovor na trend individualizacije i diferencijacije u turizmu. Različite regije identificirale su razvoj industrijskog turizma kao strateški cilj u svojim turističkim i/ili industrijskim politikama. Među njima su, na primjer Torino (Italija), Rotterdam i Amsterdam (Nizozemska), Šangaj (Kina) i Pennsylvania (SAD). Ove i druge regije očito očekuju da će industrijski turizam generirati (gospodarske) utjecaje. Grad Sisak bio je važno industrijsko središte u 20. stoljeću, poznat po jakoj tradiciji obrta i industrije. Dio identiteta grada je industrijsko naslijeđe iz kojega je stara pivovara, naftna industrija, Segestica i Gradska Munjara, prva elektrana iz 1907. godine. Svi ti industrijski objekti utjecali su na razvoj grada i njegov vizualni identitet, ali potencijal kojeg Sisak ima u razvoju industrijskog turizma nije iskorišten.

2. ATRAKCIJE INDUSTRIJSKOG TURIZMA

Zbog sve veće konkurencije i gospodarskog restrukturiranja regija u posljednjih su se nekoliko desetljeća pojavili novi oblici turizma i nove vrste destinacija. U nekim slučajevima, mjesta i sadržaji koji su se ranije smatrali ružnim i neprivlačnim, privukli su značajnu pozornost i postali popularna turistička odredišta.

Sve veći značaj industrijskog turizma dio je gore navedenog procesa. U slučaju industrijskog turizma, bivši ili još uvijek aktivni industrijski objekti (npr. tvornice, mlinovi, kovačnice itd.) i srodne zgrade postaju atrakcija.

Ove atrakcije mogu tvoriti klastere temeljene na industrijskim regijama – dakle, mogu pokriti velika područja. Industrijski turizam često je povezan s deindustrijalizacijom: javlja se u regijama gdje su nestala radna mjesta, a lokalno gospodarstvo u krizi zbog kolapsa bivših industrijskih aktivnosti. Stoga industrijski turizam ne znači samo novi oblik turizma, već može biti i alat za poboljšanje blagostanja i kvalitete života te može pridonijeti uspješnom gospodarskom restrukturiranju.

2.1. Pojam i važnost industrijskog turizma

Prema široko korištenoj definiciji, industrijski turizam temelji se na bivšoj ili još postojećoj proizvodnji (proizvodnoj ili drugoj). Ova aktivnost može imati različite oblike, poput turizma industrijske baštine ili znanstvenih parkova itd. S drukčijeg gledišta, industrijski turizam znači da su objekti koji nisu stvoreni da budu atrakcije (a u nekim slučajevima to im trenutno nije primarna funkcija) postali turistička odredišta. To znači da ponekad sama proizvodnja može biti dio atrakcije.

Međutim, izraz „industrijski turizam“ pomalo zavarava jer ne samo industrijske aktivnosti i objekti mogu postati atrakcije u ovoj vrsti turizma, već sve vrste gospodarskih aktivnosti i zgrada. Posjećivanje poljoprivrednih objekata ili uslužnih centara također se može definirati kao industrijski turizam, prema literaturi.

Industrijski turizam može imati različite prednosti, ali možda su najvažnije jačanje imidža regije i doprinos aktivnostima odnosa s javnošću. U slučaju opasnih objekata ili okoliša (poput elektrana) ova funkcija može imati posebnu važnost.

Turizam može pomoći stanovnicima da se osjećaju sigurnije i zbog industrijskih aktivnosti u njihovoj blizini. Prijenos informacija i učenje također su važni motivi za razvoj ove vrste turizma – u tu svrhu vlade i lokalne vlasti također nastoje podržati industrijski turizam (npr. izgradnjom i održavanjem znanstvenih parkova ili interaktivnih centara znanja).

U većini slučajeva interaktivnost je ključ prijenosa znanja. Osim toga, turizam može pomoći tvrtkama da poboljšaju svoje performanse u svojim glavnim djelatnostima (tj. proizvodnji). Zato nekoliko tvrtki koristi industrijski turizam za izgradnju i jačanje lojalnosti marki. Posjetitelji se upoznaju s proizvodnim procesom koji jača njihovo povjerenje u proizvod – stoga povećava šansu da ga kupe ponovno.

Upoznavanjem s tvrtkom i njezinim aktivnostima posjetitelji mogu čak postati i budući zaposlenici, dok oni koji su već zaposleni u tvrtki mogu postati predaniji i lojalniji jer turizam naglašava važnost njihovog rada. Također je važno da turizam nudi dodatni prihod tvrtkama.

Industrijski turizam može na nekoliko načina pridonijeti razvoju cijele regije. Zbog deindustrijalizacije i tercijalizacije te globalnog restrukturiranja gospodarstva, bivše prosperitetne regije moraju pronaći nove načine za svoj razvoj.

Zatvorene tvornice mogu se revitalizirati za nove aktivnosti: kulturni turizam i baštinski turizam ili kreativne industrije. Poboljšanje turističke ponude povećava konkurentnost i atraktivnost tih regija. Nadalje, industrijski turizam može ubrzati proces restrukturiranja poboljšanjem imidža i stvaranjem novih radnih mjesta.

Osim trendova na strani ponude, rastućoj popularnosti industrijskog turizma pridonijele su i promjene potražnje. Posljednjih godina potreba za novim i neobičnim destinacijama značajno je porasla. Nadalje, popularan je i aktivni turizam. Ti su procesi povezani s transformacijom industrijskih regija u opadanju u kojima se razvijaju nove gospodarske aktivnosti za rješavanje ekonomskih problema (Otgar i sur., 2010).

S praktičnog gledišta važno je naglasiti da nekoliko poteškoća može spriječiti razvoj industrijskog turizma. Jedan od najvažnijih problema je nedostatak sredstava budući da se potencijalne destinacije često nalaze u regijama pogođenim krizom koje karakteriziraju pad

prihoda, ozbiljni gospodarski i društveni problemi itd. Štoviše, tvrtke žele čuvati poslovne tajne; stoga nisu otvoreni za posjetitelje.

Nedostatak iskustva može uzrokovati probleme, kao i lošu sliku o proizvodnji. Posljednje, ali ne i najmanje važno, nedostatak suradnje i slabe veze suradnje između mogućih aktera također mogu ugroziti razvoj industrijskog turizma (Otgari i sur., 2010).

2.2. Svjetski trendovi u industrijskom turizmu

Industrijski turizam nije nova pojava: posjeti tvornicama mogući su desetljećima (npr. pivovare su otvorile svoja vrata javnosti ili je automobilska tvrtka Peugeot od 1930-ih organizirala studijska putovanja u svoje tvornice) (Otgari i sur., 2010).

Ipak, njihova rastuća popularnost i širenje prije nisu bili doživljeni. Zanimanje za ove destinacije raste osobito u Europi. Novi sektori, objekti i regije postaju dio ovog procesa, na primjer elektrane ili tvornice visoke tehnologije (Otgari i sur., 2010).

Industrijski turizam uveden je u prehrambenu industriju, pivovare i proizvodnju luksuznih predmeta. Jedan od prvih primjera bila je pivovara Jack Daniel u američkom Lynchburgu. Ova tvrtka prima posjetitelje od samog početka. Pivovare su i dalje popularna odredišta u cijelom svijetu; u Škotskoj na primjer brojni turisti posjećuju poznate pivovare za proizvodnju škotskog vina (McBoyle, 1998). Osim toga, vinogradi i pivovare popularni su i u Italiji, Španjolskoj, Njemačkoj, Češkoj i Mađarskoj (Otgari i sur., 2010).

Proizvodnja nacionalnih proizvoda često postaje atrakcija jer je i ovaj proces element nacionalnog identiteta. Na primjer, proizvodnja sira postala je atrakcija u Francuskoj. Tvornice slatkiša posebno su popularne: Cadbury World u Birminghamu ima oko 500 000 posjetitelja godišnje – to znači da je tvornica najpopularnija atrakcija grada (Otgari i sur., 2010). U tvornici slatkiša u Moskvi posjetitelji moraju rezervirati svoja mjesta mjesecima unaprijed.

Elektrane prihvaćaju turiste radi poboljšanja imidža, širenja znanja o proizvodnji električne energije i predstavljanja ekoloških aktivnosti svojih djelatnosti bez rizika. Štoviše, biljke s posebnom ili ekstravagantnom arhitekturom i/ili tehnologijom također su popularne među posjetiteljima (npr. brana Hoover u SAD -u, elektrana na plimu i oseku u Francuskoj – ovo potonje je najposjećenije industrijsko odredište u zemlji) (Otgari i sur., 2010).

U Lombardiji u Italiji postoji tematski put pod nazivom „Put energije“ koji povezuje elektrane tog područja. Regija Ruhr koja je jedna od najvažnijih industrijskih koncentracija u Njemačkoj razvila je svoj industrijski turizam kao dio strukturnih promjena lokalnog gospodarstva. Nekoliko rudnika i tvornica dobilo je nove funkcije i postalo atrakcija predstavljajući nekadašnje industrijske aktivnosti (Otgari sur., 2010).

Landschaftspark u Duisburgu jedan je od ovih razvoja: bio je industrijsko mjesto do 1985. godine s ozbiljnim utjecajem na okoliš. Tijekom rekultivacije formirana su igrališta, parkovi i javni prostori, a mogu se posjetiti i bivše željezare. Oberhausen, bivši spremnik plina nazvan Gasometer, postao je kulturno središte s izložbenim prostorima i vidikovcem s izvanrednom panoramom (Otgari sur., 2010).

Kultura je također važan element obnove rudnika ugljena Zollverein u Essenu, koji je uvršten na popis svjetske baštine UNESCO -a. Ukupno u regiji postoji oko 3500 objekata industrijske baštine – mnogi od njih dio su *Rute industrijske kulture* (Otgari sur., 2010).

U slučaju Njemačke važno je naglasiti da je Autostadt u Wolfsburgu jedna od najposjećenijih industrijskih atrakcija s više od 2 milijuna posjetitelja godišnje. Objekt je otvoren 2000. godine kao rezultat ulaganja od 430 milijuna eura. Njegova jedinstvena arhitektura i funkcionalna raznolikost učinili su Autostadt novim gradskim središtem tematiziranim u automobilskoj industriji. Izložbe automobila, obuka vozača i prezentacija Volkswagenove proizvodnje automobila među glavnim su atrakcijama ovdje (Otgari sur., 2010).

U Alzasu industrijska mjesta uvrštena su među baštinu, a industrijski turizam naglašen je regionalnom turističkom ponudom. Njegova glavna žarišta su bivša industrija nafte i čelika i još uvijek aktivna proizvodnja piva (Bangstad, 2011).

Kao rezultat procesa deindustrijalizacije, industrijski turizam dobiva na zamahu i u Valoniji u Belgiji. Regionalna turistička agencija posvećuje posebnu web stranicu za promicanje industrijskih mjesta kao destinacija industrijskog turizma (Bangstad, 2011). Njihovo je vodeće

načelo da se industrijska prošlost ne smije zaboraviti ili zaniijekati čak i ako je uz to vezana loša slika, kao što je primjerice uzrokovanje ekoloških problema.

Za promicanje industrijskog turizma 2002. godine započeo je projekt Interreg pod nazivom *Europski put industrijske baštine* (ERIH) s članovima iz Ujedinjenog Kraljevstva, Nizozemske i Njemačke. Glavni cilj sudionika bio je izgradnja međunarodne mreže koja može pridonijeti razvoju industrijskog turizma. Njihove osnovne aktivnosti bile su unakrsni marketing, obuka i prijenos znanja. Projekt je završio 2007. godine, ali mreža i dalje postoji, pa se može reći da je postigao svoj glavni cilj i pomaže u stvaranju novog turističkog brenda na temelju bogate industrijske baštine dotičnih regija.

Postoje događaji i izvan Sjeverne Amerike i Zapadne Europe: na primjer, Rusija, koja ima bogato industrijsko naslijeđe, također planira ulagati kako bi povećala atraktivnost proizvodnih pogona (Bangstad, 2011).

U Rusiji postoje turističke agencije specijalizirane za industrijski turizam. Prostorni uzorak ovih aktivnosti snažno je koncentriran: Moskva i njezine susjedne regije imaju dominantnu ulogu, ali vlada planira ojačati i industrijski turizam u Uralu i Sibiru (Bangstad, 2011).

U Japanu je industrijski turizam prije nekoliko godina postao trend. Na japanskom se zove *kojo moe* (Factory Infatuation). U *kojo moe* industrijski objekti nisu cijenjeni zbog prošlosti, već zbog svoje estetske vrijednosti: prema japanskim industrijskim turistima, biljke i tvornice su lijepe. U nekim slučajevima industrijski turizam omogućio je razvoj lokalnog turizma (Bangstad, 2011).

Na primjer, u Kawasaki je lokalna vlast desetljećima neuspješno htjela ojačati turizam, ali je *kojo moe* povećao broj posjetitelja. Vlada je također reagirala na nove trendove: podnijeli su prijedlog u kojem su omogućili da se funkcionalna industrijska mjesta predlože na popis svjetske baštine (Bangstad, 2011).

Bivši ili još uvijek aktivni rudnici mogu postati i turistička odredišta. Ova mjesta mogu biti zanimljiva zbog opsega transformacije prirode (npr. površinski kopovi) ili njihove povijesne važnosti (Cole, 2004).

Cerro Rico u Boliviji bio je jedan od najvećih i najvažnijih rudnika srebra u svijetu između 16. i 18. stoljeća. Rudnik je imao značajnu ulogu u pojavi trgovine robljem jer su rudarski uvjeti uzrokovali značajan broj smrtnih slučajeva među indijskim radnicima (Cole, 2004).

Gore navedeni primjeri dokazuju da industrijski turizam dobiva na važnosti u cijelom svijetu te da postoji stvarna tržišna prilika u suradnji s bivšim ili još uvijek aktivnim tvornicama, elektranama i rudnicima.

Učinak i važnost industrijskog turizma najviše ovise o jedinstvenosti atrakcije: što više jedinstvenih objekata može privući mnogo posjetitelja, ostvariti značajan prihod i povećati lokalnu konkurentnost. No čini se da industrijski turizam ima mali utjecaj na lokalno i regionalno zapošljavanje: ovo je jedna od glavnih prepreka u pogledu očuvanja proizvodne baštine i razvoja industrijskog turizma (Conesa i sur., 2008).

Prema europskim iskustvima, nije potrebno značajno ulagati u industrijski turizam (npr. razvoj destinacije) kako bi se privukao veliki broj posjetitelja – ali u nekim slučajevima velika su ulaganja također uložena u industrijski turizam (najznačajniji primjer je Autostadt).

Međutim, uloga ljudskih resursa je važna; budući da izvorna funkcija destinacija nije turizam, nemaju iskustva u ugostiteljstvu. Stoga su potrebna određena ulaganja u ljudske resurse (npr. zapošljavanje novih radnika ili prekvalifikacija postojećih), marketinški materijal i prostor za posjetitelje, a može biti od pomoći i reorganizacija tvrtke (tj. uspostava odjela odgovornog za posjete tvrtki).

Te tvrtke teže ulagati više (i razvijati kvalitetnije usluge posjetitelja) u industrijski turizam koji ima za cilj poboljšati imidž i odnose s javnošću (Otgar i sur., 2010).

Segmentacija tržišta također može pomoći uspjehu industrijskih destinacija, ali nije neuobičajeno ciljati na vrlo široku publiku (npr. šangajski centar za promicanje industrijskog turizma) (Otgar i sur., 2010).

Četiri posebno važna segmenta mogu se istaknuti:

1. oni koji traže avanturu, nova i/ili neobična odredišta (uglavnom mladi i visoko obrazovani ljudi);
2. oni koji su zainteresirani za proizvod tvrtke (tj. potencijalni kupci automobila u Autostadtu u Wolfsburgu);

3. donositelji mišljenja koji imaju utjecaj na druge aktere, donositelji odluka;
4. studenti i oni koji žele steći znanje o tehnologiji ili o tvrtki i njezinim proizvodima.

Prema Otgaru i sur. (2010.) javna tijela ciljaju na širu publiku od tvrtki.

3. EKONOMSKI UČINCI INDUSTRIJSKOG TURIZMA

Industrijski turizam mnogi su prepoznali kao sve važniju nišu turističke industrije. Jedan je od mnogih novih oblika turizma koji su se pojavili posljednjih desetljeća kao odgovor na trend individualizacije i diferencijacije u turizmu (Bunijevac, 2007).

Sve je počelo „euforijom naslijeđa“ među (europskim) regijama 1980 -ih (Hospers, 2001). Postupno su, međutim, regije otkrile i turistički potencijal operativnih tvrtki. Britanska kampanja *See Industry at Work* općenito se smatra jednom od prvih inicijativa na ovom području, nadahnjujući druge regije i zemlje na razvoj sličnih programa. Regije i tvrtke koriste stvarne i očekivane brojke rasta kako bi legitimirale svoja ulaganja u ovu vrstu turizma.

U literaturi nalazimo različita objašnjenja za sve veću privlačnost industrijskih atrakcija. Mitchell i Orwig (2002.) smatraju da je prijelaz na uslužnu ekonomiju jedan od pokretača sve većeg interesa za posjete tvornicama: nedostatak znanja među mladima i osjećaj nostalgije među starijim ljudima potiču ih na posjete proizvodnim tvrtkama.

U svom članku o destilerijama viskija u Škotskoj McBoyle (1996.) tvrdi da se sve veća pozornost prema industrijskom turizmu dobro uklapa u nastajući trend „zelenog turizma“. U svom udžbeniku o turizmu McIntosh (1972:111) ukazuje da su – već u to vrijeme – mnogi turisti bili „intelektualno znatiželjni o gospodarstvu bilo koje države ili zemlje“.

U svojoj procjeni sheme obilaska tvornice u Sheffieldu, Speakman i Brawel (1992:2) dolaze do zaključka da industrijski turizam odgovara na potrebu za autentičnim i stvarnim iskustvima: „okus prave stvari“. Frew (2000) tvrdi da industrijski turizam postaje popularan zbog pomaka u turističkoj potražnji sa zabave na učenje: turisti se žele obrazovati.

Industrijski turizam relativno je mlada i neistražena tema: u Europi se koriste različiti izrazi, a svjetske studije o ovom pitanju ne postoje (Frew, 2000). Mnogi akademski članci o industrijskom turizmu zapravo se usredotočuju na turizam hrane i pića koji može smatrati specifičnom vrstom industrijskog turizma. Uopćena definicija industrijskog turizma isti opisuje kao „posjete mjestima koja posjetiteljima omogućuju upoznavanje gospodarskih aktivnosti u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti”.

To implicira da industrijski turizam ne obuhvaća samo posjete tvornicama – kako navodi Frew (2000) – već i posjete muzejima tvrtki, lokacijama industrijske baštine i industrijskim tematskim parkovima.

Različite regije identificirale su razvoj industrijskog turizma kao strateški cilj u svojim turističkim i/ili industrijskim politikama. Među njima su, na primjer, Nagoya (Japan), Rhone-Alpes i Pays de la Loire (Francuska), Torino (Italija), Rotterdam i Amsterdam (Nizozemska), Šangaj (Kina) i Pennsylvania (SAD). Ove i druge regije očekuju da će industrijski turizam generirati (gospodarske) utjecaje – također u smislu imidža i ugleda – koji imaju stanovnici (i kućanstva i lokalne tvrtke).

Frew (2000) navodi da industrijski turizam potencijalno stvara zaposlenost u regiji: izravno (za vodiče i prodavače) i neizravno putem multiplikacijskog učinka: ako je regija opremljena atraktivnom ponudom posjeta tvrtki, to može potaknuti posjetitelje da ostanu dulje i potroše više.

Osim toga, razvoj industrijskog turizma također može utjecati na produktivnost radnika. Posebno u sezonskim industrijama – poput poljoprivrednog sektora – prijem posjetitelja može postati sporedna aktivnost koja tvrtkama omogućuje zapošljavanje zaposlenika tijekom cijele godine (Weaver i Fennel, 1997.).

Osim toga, industrijski turizam također može utjecati na produktivnost radnika koji nisu uključeni u obilasku tvrtke. Frew (2000) očekuje da interes gostiju za proizvodni proces čini zaposlenike sigurnijima u važnost svojih poslova, poboljšavajući tako moral rada.

Regionalno-gospodarski utjecaji industrijskog turizma

U turističkoj literaturi nekoliko je znanstvenika raspravljalo o utjecaju razvoja turizma na regionalno gospodarstvo (Dwyer i sur., 2004). Oni daju najmanje četiri snažna argumenta za analizu ekonomskih učinaka.

Prvo, neki od njih (Dwyer i sur., 2004) tvrde da je ex ante uvid u očekivane ekonomske učinke turizma bitan za dobar izbor između alternativnih raspodjele resursa. *Koja je neto korist za društvo u odnosu na druga ulaganja? Ima li smisla ulagati u turističke objekte ili promociju?* Takva su pitanja također vrlo relevantna za razvoj industrijskog turizma; ne samo sa stajališta regije, već i nekih sa stajališta pojedinih tvrtki.

Drugo, uvid u gospodarske učinke turizma može biti potreban za procjenu (ex ante ili ex post) ekonomskih učinaka politika koje nisu izravno povezane s turizmom, ali imaju utjecaj na ovu industriju. Ulaganja u infrastrukturu poboljšavaju unutarnju pristupačnost u regiji, u korist mnogih korisnika, uključujući i turiste. To se odnosi i na industrijski turizam.

Treći argument za eksplicitan utjecaj razvoja turizma odnosi se na podršku zajednice. Razvoj turizma utječe i ovisi o potpori lokalnih zajednica. Podaci o ekonomskoj važnosti mogu pomoći u stjecanju uvažavanja među stanovništvom, a time i među političarima. Također, za politike koje promiču razvoj industrijskog turizma potrebna je podrška javnih i privatnih donositelja odluka.

Četvrto, analiza ekonomskog učinka može pomoći u razumijevanju međuovisnosti između različitih segmenata turističke industrije (njihove veličine i strukture) i povezanosti s drugim industrijama i granama (Stynes, 1997.). Ovo znanje može pomoći poduzetnicima kao i kreatorima politike u identificiranju mogućih partnera za suradnju.

Industrijski turizam tipičan je primjer turističkog segmenta unutar kojeg se uspostavljaju jasne veze između industrija (npr. između segmenata tradicionalne turističke industrije i industrija koje im otvaraju vrata). Kada turisti dođu, potražnja za robom i uslugama će se povećati što će proizvođačima omogućiti povećanje proizvodnje i obujma prodaje. U slučaju industrijskog turizma ne samo da će kupiti kartu za ulazak u tvrtku, već će i potrošiti novac u restoranima i hotelima.

Korist će imati i tvrtke izvan turističke industrije (npr. prijevoz i maloprodaja). Povećanje obima proizvodnje i prodaje može dovesti do povećanja lokalnog dohotka, zaposlenosti i poreznih prihoda. Drugim riječima, industrijski turizam može biti izvor prihoda i zaposlenja, dva vrlo relevantna pokazatelja gospodarskog učinka (Gasparino i sur., 2008). Ovo je prva vrsta ekonomskog utjecaja.

Kada turisti troše svoj novac, oni ne samo da utječu na potražnju i ponudu kvantitativno, već i kvalitativno. Ako je broj (industrijskih) turista značajan, oni bi mogli utjecati na razine cijena, ali i na kvalitetu robe i usluga, bilo na pozitivan ili negativan način.

Lokalno stanovništvo može iskoristiti ili iskoristiti ovaj utjecaj. Općenito, sve veća potražnja povisiti će cijene proizvoda, poluproizvoda i faktora proizvodnje (Dwyer i sur., 2004.). Također se može utjecati na vrijednost nekretnina i povrat na kapital uloženi u turističke objekte. Ovo je druga vrsta ekonomskog utjecaja.

3.1. Izravni i neizravni učinci industrijskog turizma

Izravni učinci su promjene u prodaji, proizvodnji, cijenama, (poreznim) prihodima i zaposlenosti koje se očituju kao izravna posljedica turističke potrošnje (Gasparino i sur., 2008).

Tvrtke koje imaju izravnu korist nalaze se u turističkoj industriji (hoteli, turističke atrakcije), ali i u pratećim industrijama poput maloprodaje i restorana. Ako uzmemo u obzir izravne učinke industrijskog turizma, treba uzeti u obzir samo promjene u prodaji, proizvodnji i cijenama u tvrtkama koje posluju s industrijskim turistima. Novac mogu potrošiti u tvrtki domaćinu, ali i u drugim turističkim atrakcijama, lokalnim turističkim agencijama, hotelima, trgovinama i restoranima.

Posredni i inducirani učinci ekonomski su učinci koji proizlaze iz ponovne potrošnje početne turističke potrošnje. Posredni učinci pojavljuju se kada turizam i srodne industrije koriste (dodatne) prihode od turista za kupnju posredničke robe i faktora proizvodnje.

U krugovima ponovne potrošnje industrija koje opslužuju turiste izravno uzrokuju promjene u proizvodnji, zaposlenosti i prihodima u drugim sektorima, uključujući vladu (Gasparino i sur., 2008). Pojačani učinci nastaju ako povećanje zaposlenosti uzrokovano izravnim i neizravnim učincima rezultira povećanjem prihoda koji će potrošiti kućanstva. To implicira da i drugi sektori gospodarstva imaju prednost zbog povećane potražnje za robama i uslugama.

Ukupni utjecaj na potražnju (izravnu, neizravnu i induciranu) ovisi o broju (industrijskih) turista i novcu koji troše. Druge relevantne odrednice su stopa hvatanja i množitelj.

Stopa hvatanja može se definirati kao udio početne turističke potrošnje koja zapravo pripada regiji domaćinu. Za mnogo robe koja se prodaje (industrijskim) turistima samo se maloprodajna marža ostvaruje u regiji, dok većina prihoda teče akterima izvan regije (npr. veletrgovci, distributeri i proizvođači).

Ovaj dio turističke potrošnje nikada ne proizvodi nikakve ekonomske učinke (ni izravno ni neizravno) (Gasparino i sur., 2008). Multiplikator izražava omjer između ukupnih učinaka (uključujući izravne, neizravne i inducirane učinke) i izravnih učinaka. Taj omjer ovisi o međuindustrijskim vezama (više odnosa dobavljač – kupac će povećati multiplikator) i curenju (Gasparino i sur., 2008). Do curenja dolazi ako dodatni prihod ne rezultira dodatnom regionalnom proizvodnjom zbog činjenice da ljudi dio svog dodatnog prihoda troše na plaćanje poreza, uštedu novca i kupnju uvezenih proizvoda. Curenja smanjuju multiplikator.

3.2. Nematerijalni i nemonetarni učinci industrijskog turizma

Osim utjecaja koji su izravno povezani s turističkom potrošnjom, može se razlikovati nekoliko drugih učinaka. Ti su učinci obično neopipljivi i teže ih je kvantificirati u monetarnom smislu. Oldeboom (2001) razlikuje dvije podvrste nematerijalnih, nemonetarnih učinaka koji nisu povezani s potrošnjom: opće i posebne.

Opći učinci turizma koji nisu povezani s potrošnjom su oni učinci iz kojih se nitko ne može isključiti: pozitivni i negativni vanjski utjecaji. Mogući opći učinak industrijskog turizma je poboljšana promocija regije: bolja slika koja ne privlači samo posjetitelje, već i poslovne ljude i stanovnike.

Mogući negativni učinci (industrijskog) turizma su smetnje i zagušenje, što rezultira nižom kvalitetom životnog okoliša, a možda čak i egzodusom poduzeća i stanovnika (tzv. učinak istiskivanja). Iako je te učinke teško kvantificirati, oni imaju monetarne posljedice.

4. RAZVOJ TURIZMA U SISKU

Na području grada Siska kontinuitet urbanog života može se pratiti preko dvije tisuće godina. Arheološko nalazište Siscia nalazi se u temeljima suvremenosti grada Siska, a ogleda se u njegovu suvremenom urbanističkom rasporedu (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Temelj planiranog razvoj Siska najbolje se manifestira u njegovoj povijesnoj jezgri. Navedeni kontinuitet se može slijediti u promjenama naziva gradova: „Segesta i Segestica, u predrimsko doba, Sisicia u doba Rimskog Carstva, Siscium u ranom srednjem vijeku, Sissek, Sziszek, Sciteck, Zysek, Sziscium, Scytzyc, Zitech, Scyteck, Sziszak, sve do hrvatskog imena Sisak“ (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011:143). Ostaci naselja gomile na desnoj obali rijeke Kupe, iz starijeg Željeznog doba, svjedoče o prošlosti suvremenog Siska. U 4. stoljeću prije Krista na ovo su područje prodrli Kelti. Asimilirali su se s ilirskim domorocima i formirali zajedničko naselje Segestica (Slukan-Altić, 2003).

Ovaj grad na desnoj obali rijeke Kupe bio je najveće naselje u zapadnom području Panonske nizine. Nakon jednomjesečne vojne opsade, Siskom je zavladao budući rimski car Oktavije August Segestica 35. godine prije Krista. Novi rimski grad Siscia nalazio se u provinciji Panoniji i osnovan je na lijevoj obali rijeke Kupe. U početku je to bio vojni logor, koji se postupno razvio u civilno naselje. Područje rimske Siscije doseglo je antičku Andautoniju (današnje Šćitarjevo kod Zagreba) na zapadu i Dubice na istoku. Rimska Siscija bila je Tiberijevo uporište u razdoblju Velike ilirske bune ili Panonske bune (Slukan-Altić, 2003).

Car Vespazijan kolonizirao je antičku Sisciu 71. godine. U to vrijeme Tribus uvedena je Qvirina, a po gentiliciumu dinastije Flavijana grad je dobio ime *Colonia Flavia Siscia*. U doba Domicijanovih ratnih osvajanja protiv Dalmata i Dačana, Siscia je bila trgovačko središte, dok je bila povezana s Akvilejom, putem kroz koji je prolazila Aemona, na zapadu, sa Sirmijumom na istoku i sa Salonom preko Savarije na jugu (Slukan-Altić, 2003).

Tijekom vladavina Septimija Severa nazvana je *Colonia Septimia Siscia Augusta*. Siscia je imala mol na Kupi, a od sredine 3. stoljeća, za vrijeme vladavine Car Galijen, kovnicu novca. Kovnicom je upravljao prokurator monetae Sisciane. U vrijeme cara Dioklecijana, 297. godine, rimska provincija Panonija podijeljena je na četiri dijela, a Siscia je postala glavni grad pokrajine Savske Panonije (Slukan-Altić, 2003).

Tijekom 3. stoljeća u Sisciji je postojala ranokršćanska zajednica, a uskoro je uspostavljena biskupija. U velikom egzodusu kršćana početkom 4. stoljeća, sisački biskup je ubijen. Prema legendi, u Siziju ga je zatvorio regent Maksim. Nakon toga je odveden u Savariju (današnji Szombathely u Mađarskoj), gdje ga je regent Amantius osudio na smrt (Slukan-Altić, 2003).

Nakon podjele Rimskog Carstva, Panoniju su napali Barbari, i grad Siscia izgubio je svoju stratešku važnost. Godine 441. Huni su pod vodstvom Atila Huna, prodrli na ovaj teritorij, što je dovelo do njegovog uništenja. Zbog tradicije i infrastrukturom na raspolaganju, car Teodorih vladao je Panonijom sa sjedištem u Sisku, od 507. godine do 511. Arheološki nalazi iz Siska, osobito oni koji su označeni kao kasnoantički i datirani u doba seobe, ukazuju na kontinuitet naseljavanja ovog teritorija do dolaska Avara u područje između rijeka Save i Drave (Slukan-Altić, 2003).

Zadnje spominjanje Siscije, kao kasnoantičkog naselja, u pisanim izvorima datira u 533. godinu, kada je još jedno teško razaranje grada zabilježeno u vrijeme Justinijanovog rata s Gotima. Nakon dolaska Langobarda u Italiju, Avari koji su u svom osvajanju opustošili Sisciju oko 600. godine, postali su apsolutni vladari Panonije (Slukan-Altić, 2003).

4.1. Turistička ponuda grada Siska

Vrijednim povijesnim lokacijama, industrijskom baštinom, prekrasnim parkovima, očuvanom i zaštićenom prirodom grad Sisak i njegova turistička ponuda nažalost još uvijek je neotkrivena.

Sisak je poseban i jedinstven grad koji se nalazi u neposrednoj blizini glavnog grada, njegov idealni geografski položaj pogodan je i za kraći odmor na proputovanju, i njegova prirodna i kulturna ljepota je uistinu posebna.

Broj turističkih posjeta u Sisku je nizak, a turistički proizvodi temeljeni na baštini nisu adekvatno razvijeni. Ipak, Turistička zajednica grada Sisaka priznaje sljedeće elemente baštine, kao potencijal za daljnji razvoj turističkih posjeta i proizvoda (Tzg-sisak.hr, 2021):

1. Arheološki park „Siscia in situ“ – ostaci rimske arhitekture: jugozapadni zid utvrde s kulom, datiran između kraja 2. i početka 3. stoljeće. Unutar gradskih zidina ostaje horreum – žitnica, izgrađena početkom 4. st.;
2. Katedrala Uzvišenja Svetog Križa – Crkva Sisačke biskupije, nalazi se na trgu bana Josipa Jelačića, uz arheološki park Siscia in situ. Današnja crkvena zgrada bila je izgrađena u prvoj polovici 18. stoljeća;
3. Veliki Kaptol – jedan od najvrjednijih primjera klasicističke arhitekture u Sisku; izgrađen je 1830. godine i nalazi se na Trgu bana Josipa Jelačića u neposrednoj blizini Starog mosta. Od 2009. tamo se nalazi Sisačka biskupija. U zgradi je 1839.g. izvedena pra kazališna predstava na hrvatskom jeziku, a na štokavskom narječju „Juran i Sofija ili Turci pod Siskom“ I.K.Sakcinskog. Sveti zaštitnik Siska je biskup Sveti Quirinus.
4. Stari most – prvi drveni most na rijeci Kupi. Izgrađen je 1862. godine, a povezivao je Civilni i Vojni Sisak (lijeva i desna obala rijeke Kupe). Godine 1934 izgrađen je kameni most koji je postao jedan od simbola grada. Građani Siska ga nazivaju Stari most;
5. Šetnica Slave Striegla- žila kucavica grada, mjesto za šetanje, druženje i razgovor uz brojne kafiće i restorane može se uživati u pogledu na rijeku Kupu. Šetnjom se nailazi na parnu dizalicu, u blizini zgrade Malog Kaptola. Ona je modernizirala riječni promet i zamijenila ljudsku snagu.
6. „Holandska kuća“ - nekadašnje žitno skladište sagrađeno oko 1860. godine, ime je dobila po tipičnom obilježju flamanske i nizozemske arhitekture; holandski. Danas se u njoj nalazi info centar industrijske baštine

Slika 1. Holandska kuća

Izvor: <https://www.sisak.info/2019/12/06/otvorena-holandska-kuca/>

7. Granik – prva dizalica na parnoj bazi za istovar čamaca, postavljena 1903. godine;

Slika 2. Granik-prva parna dizalica

Izvor: <https://tzg-sisak.hr/znamenitosti/>

8. „Mali Kaptol – jedna od najstarijih izgrađenih kuća, izgrađena krajem 18. stoljeća; danas se u njoj nalazi Turistička zajednica grada Sisaka. Mali Kaptol se nalazi cca 500 m od Starog mosta;
9. Gradska vijećnica – izgrađena je u stilu secesije, danas se u njoj nalazi gradska općina i gradonačelnikov ured;
10. Željeznički kolodvor – izgrađen 1861. godine, a godinu dana kasnije i željeznička pruga koja povezuje Zidani Most;

11. Bazilika sv. Kvirina – posvećena mučeniku iz 3. stoljeća, zaštitniku Grada;
12. Rodna kuća slikara Slave Striegla - rodio se i živio; poznati akademski slikar prepoznatljiv po svojim akvarelima. Slikao je i crtao sisačke motive. U prostoru rodne kuće radi se na uređenju memorijalnog prostora posvećenog umjetniku s galerijom za povremene izložbe. Striegl je jedan od simbola grada Siska, jedno od najvećih imena sisačke kulture i umjetnosti.
13. Gimnazija – izgrađena u ljeto 1934. Parcela na kojoj je škola sagrađena bila je dar od građanina Nikole Šipuša, namijenjenog upravo ovoj namjeni;
14. Gradski muzej Sisak – čuvar je više od tri tisuće godina stare povijesti grada a stalni postav muzeja privlači mnoge posjetitelje;
15. Stari grad – utvrda izgrađena u 16. stoljeću. Za gradnju je korišten pretežno građevinski materijal ruševina rimske Siscije. Ispod njegovih zidina odvijala se bitka kod Siska 22. lipnja 1593. Utvrda je spomenik nulte kategorije. Stari grad udaljen je cestom oko 2 km od centra Siska;

Slika 3. utvrda Stari grad

Izvor: <https://muzej-sisak.hr/za-posjetiti/stari-grad/>

16. Zgrada Žitnog magazina jedno je od prvih skladišta koje je u Sisku sagrađeno. Pretpostavlja se da je zgrada bila dovršena i potpuno funkcionalna krajem 1765. , bila je od velike važnosti, ne samo za razvoj trgovine nego za razvoj cijeloga grada i riječkog brodarstva.
17. Park skulptura - nastalih u sklopu Kolonije likovnih umjetnika Željezara Sisak, postavljenih u javnom prostoru naselja Caprag u Sisku, upisan je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske; dugoročni projekt revitalizacije i afirmacije ove vrijedne kulturne pojave, koji obuhvaća restauraciju i obnovu skulptura, izložbe...

4.2. Razvoj grada Siska

Razvoju grada posebno je pogodovalo to što su Sava i Kupa plovile samo do Siska, uzrokujući gospodarski razvoj i trgovinu. Sisak je kroz svoju povijest mijenjao službeni naziv, ali nakon ilirsko-keltske Segestice, sva su naknadna imena temeljena na rimskom imenu Siscija (lat. *Siscia*). „Tako je u ranom srednjem vijeku grad nazvan Siscium, a zatim će se pojaviti razne grafike koje ukazuju na kajkavski oblik imena grada: Sissek, Sziszek, Sciteck, Zysek, Sziscium, Scyzyk, Zitech, Scyteck. Konačno, pojavljuje se ime Sziszak i Sisak“ (Tzg-sisak.hr, 2021).

Od niza poznatih povijesnih osoba vezanih uz grad, glavno mjesto zauzima sisački biskup i mučenik Sveti Quirinus koji je izabran za zaštitnika Siska. Svaki četvrti lipanj od 1995. godine Sišćani slave Dan slavljenja svog zaštitnika koji neumorno bdije nad njima (Tzg-sisak.hr, 2021).

Prolazeći kroz naselja Siska, nemoguće je ne primijetiti rijetku seosku arhitekturu, čije su glavne karakteristike drvene kuće, specifični oblici i načini gradnje, od kojih su neke pokazivale njegovu starost u više od sto godina (Tzg-sisak.hr, 2021).

Trajnost urbanog života u suvremenom gradu Sisku postoji više od 2000 godina. Kao takvo, jedno je od najstarijih naselja na ovom području. U 4. stoljeću prije Krista, u današnjem Sisku, su je naselila autohtona ilirska plemena, porazivši Kelte (Tzg-sisak.hr, 2021).

Ilirsko-keltsko naselje Segestica Rimsku vojsku je pokušala preuzeti nekoliko prilika. Konačno se, za vrijeme Oktavijana, od prvotno izgrađenih vojnih logora rimska Siscija brzo uzdiže do

statusa grada s vrlo jakim vojnim, prometnim i administrativnim funkcijama, razvijenom trgovinom, a kasnije i poznatom kovnicom novca. Novac koji je skovan korišten je u cijelom Rimskom Carstvu, zahvaljujući ovom imenu Siscija je postala poznata sve do danas. Iz srednjovjekovne anonimnosti Sisak će nastati tijekom borbi s Turcima, osobito nakon izgradnje poznatog Siska 1544. godine (Tzg-sisak.hr, 2021).

Sisak je odvojen od rijeke Kupe, a u 18. i početkom 19. stoljeća živi životom dvaju zasebnih naselja, slabo povezanih, što negativno utječe na njihov razvoj. Na lijevoj obali Građanskog dijela nalazi se u Sisku, koji je još uvijek pod katedralnim kaptolom, a na desnoj obali se prostire vojni Sisak, pod vodstvom Banske krajine (Tzg-sisak.hr, 2021).

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, kada se grad počeo boriti za trgovinu električnom energijom i industriju, Sisak je postao grad koji danas prepoznajemo (Tzg-sisak.hr, 2021).

Grad Sisak nalazi se jugoistočno od Zagreba omeđen rijekama Kupom i Savom, a sam taj zemljopisni položaj i prirodne prednosti rezultirale su razvojem grada. Sisak je postao središte jedne od najvećih županija u Hrvatskoj.

Industrija u razvoju Siska ima veliku ulogu. Tu je INA – Rafinerija nafte Sisak, CMC Sisak d.o.o (bivša Željezara) i druga industrijska postrojenja. Ova važna uloga industrije u gradu uzrokovala je profiliranje obrazovanja i cjelokupni smjer razvoja grada (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

4.3.Stari most

Stari most dio je bogate povijesti prometne infrastrukture Siska. Željeznica iz 1862. godine i stari drveni most iz istog razdoblja bili su nositelji razvoja grada od druge polovice 19. stoljeća.

U vrijeme izgradnje, 1934. godine je bio jedan od najatraktivnijih pothvata za izgradnju mostova. Gradska politička elita bila je prisutna na službenom otvorenju, a snimljen je i kratki, nijemi film. Od tada pa do danas postao je jedan od vizualnih simbola grada. Projektant mosta bio je inženjer Milivoj Frković (1887. - 1946.), poznati graditelj mostova, koji je intenzivno radio u razdoblju između dva svjetska rata.

Dizajnirao je niz originalnih mostova od kamena, opeke i betona, suprotstavljajući ih tadašnjim modernim rješenjima rešetkastih čeličnih mostova. Stari most u Sisku projektiran je i izgrađen prema standardima koji ne zadovoljavaju zahtjeve suvremenog cestovnog prometa, a zbog promjena i količine prometa te neodržavanja uočena su oštećenja (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Slika 4. Stari most u Sisku

Izvor: <http://fotorepublika.com/boban21/Sisak-Stari-most-31906>, autor: Tomo Egredžija

5. INDUSTRIJSKA BAŠTINA GRADA SSKA

U 20. stoljeću grad Sisak bio je važno industrijsko središte Hrvatske. Danas je Sisak grad s bogatom industrijskom baštinom; kompleksi tvorničkih pogona, pojedinačne zgrade i izgradnja mostova te veliki (sada napušteni) industrijski pogoni danas su dio identiteta grada.

5.1. Povijesni pregled industrijskog razvoja grada Siska

Percepcija prosječnog hrvatskog stanovnika o gradu Sisku najvjerojatnije će biti usmjerena prema pojmu industrija. Velike industrijske tvrtke ostavile su gotovo neizbrisiv trag u suvremenoj povijesti grada (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Proučavanje povijesti Siska jednostavno ne može zanemariti industriju kao bitan čimbenik njegova razvoja. Nažalost, do danas nije provedeno znanstveno utemeljeno istraživanje o tome na koji je način industrija utjecala na promjenu grada u „društvenom, socijalnom, ekonomskom i posebno demografskom smislu koji je itekako utkan u urbani identitet modernog doba.“

To je vrlo važno danas, kada je industrija izgubila nekadašnji značaj i kada dolazi do promjene prioriteta u razvoju grada. Sve više trgovačkih lanaca ulazi u poslovne zone grada, zamjenjujući nekadašnja industrijska postrojenja, a proizvodne se djelatnosti zamjenjuju uslužnim djelatnostima (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Ponašanje pojedinaca uvjetovano je kulturom potrošačkog društva i upravo je zato hitno potrebna zaštita i revitalizacija industrijske baštine grada jer to nije samo ekonomsko pitanje već i pitanje identiteta. Optimalan zemljopisni položaj grada Siska između panonskog i obalnog područja omogućio je od prapovijesti razvoj grada kao važnog gospodarskog i trgovačkog središta na raskrižju. Tu svoju ulogu zadržao je do danas. Razdoblje intenzivnog razvoja je 19. stoljeće u kojem je Sisak postao „trgovačko, obrtničko i industrijsko središte središnje Hrvatske.“ Zahvaljujući gospodarskom razvoju, grad se počeo širiti i urbanizirati, a u njemu je živio veliki broj stanovnika iz svih dijelova Habsburške Monarhije (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

U tim povoljnim okolnostima pojavila su se brojna ulaganja u trgovačku i prometnu infrastrukturu, a od druge polovice 19. stoljeća sve više u industrijsku proizvodnju. Prvi industrijski pogon u gradu bio je pivovara u vlasništvu Čeha Novaka iz 1855. godine, na području tadašnjeg Vojnog Siska na desnoj obali rijeke Kupe. Ta je pivovara, mijenjajući vlasnike, završila u rukama bogatog veletrgovca Jonasa Aleksandra 1895. U vrijeme formiranja Kraljevine SHS pivovaru je vodio njegov sin Samuel D. Alexander. U međuvremenu je sagradio novu tvornicu na području grada zvanom Zibel i uredio ledanu u staroj tvornici (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Slika 5. Pivovara na Zibelu

Izvor : Miletić-Čakširan, I., Čakširan, V. (2011) Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 35.

Godine 1927. pretvorio je pivovaru u podružnicu Zagrebačke pivovare. Kako je Zagrebačka pivovara sama mogla podmiriti potrebe sisačkog područja, sisačka pivovara ugasila je svoju proizvodnju 1933. godine, tijekom gospodarske krize. Nakon toga je služila samo kao skladište za robu sjedišta iz Zagreba (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Osim pivovare, u 19. stoljeću počele su se razvijati i druge industrije. Prije svega, industrija cigle i drva. Proizvodnja opeke razvijala se od prve polovice 19. stoljeća, intenzivnije u drugoj polovici tog stoljeća, kada je niz privatnih poduzetnika osnovao vlastite ciglane (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Talijan Josip Fulla 1877. sagradio je ciglanu u blizini željeznice. Prvu parnu ciglanu osnovao je 1885. Andrija Colussi koji ju je 1904. prodao već spomenutom Franji Fulliju. Obje Fulline tvornice poslovale su do 1936. godine, kada su zbog velike depresije bankrotirale (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Osim ovih ciglana, u gradu od 1905. radi i Tvornica opeke „Momčilović“ koja je zapošljavala između 50 i 100 radnika. U krizu je potpala sredinom 1930-ih zbog velike gospodarske krize i poplave Save 1934. godine, nakon čega je tvornica pretrpjela značajna oštećenja (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Od 1919. u gradu je djelovala i tvornica opeke Prve hrvatske štedionice, podružnica Sisak. Zatim je tu bila ciglana Vilko Becka koja je zapošljavala 100 radnika, a koja se zbog velike gospodarske krize integrirala s drugom gradskom ciglanom, Josipom Engelom. Bilo je i nekoliko manjih privatnih ciglana, a u obližnjem Galdovu postojala je i ciglana Josipa Stiića.

Industrija cigle, ovisno o godišnjem dobu, mogla je zaposliti veliki broj niskokvalificiranih radnika. Nažalost, nijedna ciglana nije preživjela do danas. Sve su prestale raditi do 1970 -ih. Samo su jame od opeke ostale na istoku, na rubu grada, kao podsjetnik na proizvodnu granu iz prošlosti (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

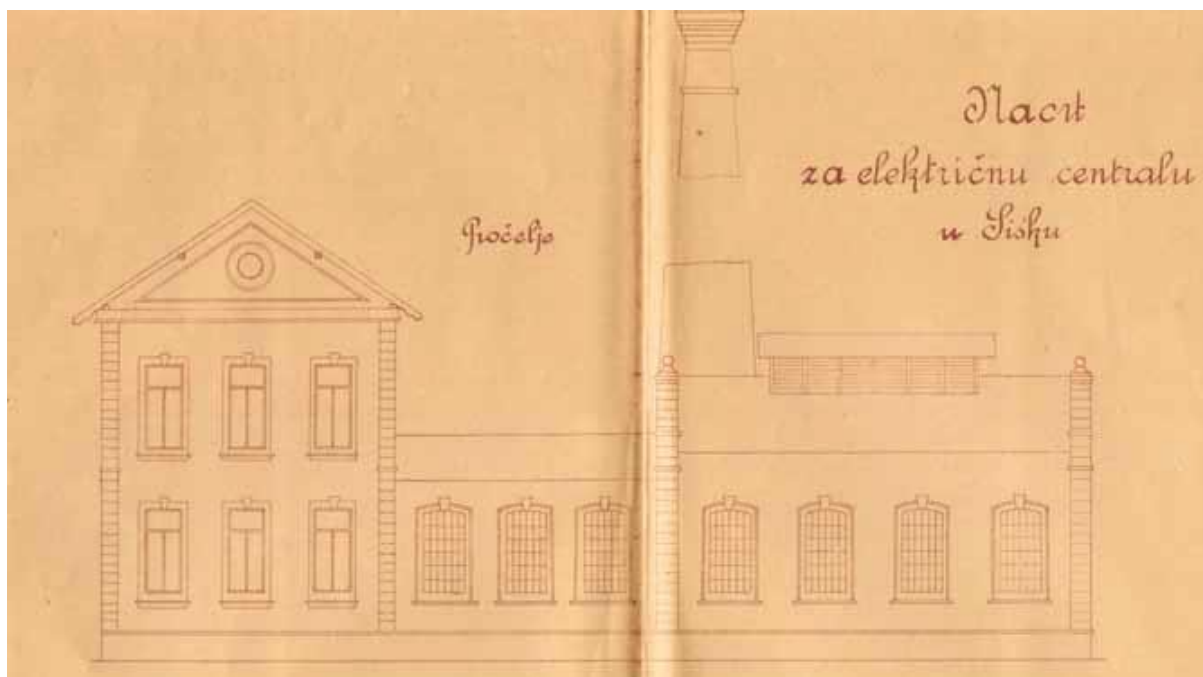
Drvena industrija također je pružila veliku gospodarsku priliku. Iskorištavanje šumskih resursa započelo je u prvoj polovici 19. stoljeća, nakon čega je uslijedio brzi razvoj. Godine 1896. u Capragu (danas gradska četvrt) osnovana je pilana Lamarche – Mercier koju je 1914. preuzeo Mavro Drach.

Ova tvornica bila je specijalizirana za izgradnju hrastovih željezničkih pragova, a zapošljavala je između 600 i 1500 radnika. U to vrijeme bila je to jedna od najvećih industrijskih zgrada u gradu sa svojim proizvodnim, skladišnim i stambenim prostorima. Parna pilana Josipa Engela osnovana je 1904. godine i zapošljavala je oko 80 radnika (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Osim pilane, tvrtka Engel posjedovala je mlin i ciglanu. Dvadesetih godina prošlog stoljeća građevinski poduzetnik Mijo Popović izgradio je tvornicu stolarije i pilanu, a nakon toga i parni mlin „Odra“. Godine 1932. izgradio je i tvornicu parketa, čime je dovršio svoje proizvodne kapacitete. Godine 1927. kupio je i ciglanu od Vilka Becka i tako postigao potpuno neovisnu proizvodnju građevinskog materijala (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Zanimljivo je da je izgradnja Gradske munjare Sisak 1907. dala dodatni zamah razvoju industrije početkom 20. stoljeća. Zahvaljujući odlukama Gradskog vijeća, električna energija imala je veliki značaj za razvoj grada, pa je te godine nakon natječaja gradnja povjerena Čehu Františku Křižiku iz Praga (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Slika 6. Nacrt Gradske munjare u Sisku

Izvor: Miletić-Čakširan, I., Čakširan, V. (2011) Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 35.

Slika 7. sadašnje stanje Gradske munjare

Izvor: Miletić-Čakširan, I., Čakširan, V. (2011) Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 35.

Proizvodnjom istosmjerne struje nije uspjela podmiriti sve gradske potrebe, ali je pokazala kako bi s jednom takvom investicijom grad mogao postići značajan gospodarski uspjeh. Munjara je radila do 1947. godine, kada je prestala s radom zbog priključenja grada na dalekovod izmjenične struje. Zgrada Munjare i danas stoji na istom mjestu, ali je potpuno zapuštena. Nalazi se u blizini centra grada, u privatnom je vlasništvu i daljnja namjena nije poznata (Čakširan, 2007).

Jedna od najvažnijih tvornica u gradu Sisku između dva svjetska rata bila je Tvornica tanina koju je 1915. osnovao Hermann Schnabel iz Beča. Tijekom Prvog svjetskog rata tvornica je iskoristila veliku potražnju za taninom, ali je nakon rata proizvodnja pala. „Danas su postrojenja Tanina tek fragmentarno očuvana i devastirana neadekvatnim intervencijama,, (Slukan-Altić, 2003).

Slika 8. Tvornica tanina

Izvor: Miletić-Čakširan, I., Čakširan, V. (2011) Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 35.

Međuratno razdoblje grada Siska obilježeno je poslovnim pothvatima industrijalca Petra Teslića. On je, uz graditelja Miju Popovića, bio jedan od najznačajnijih gradskih gospodarstvenika. Nakon Prvog svjetskog rata bivši austrougarski časnik došao je u Sisak i ubrzo postigao veliki uspjeh. Od male dioničke tvrtke Pecara osnovane 1917. godine razvio je svjetski poznatu Tvornicu alkoholnih pića i druge popratne pogone (Slukan-Altić, 2003).

Slika 9. Reklamna fotografija prve tvornice P. Teslića

Izvor: Miletić-Čakširan, I., Čakširan, V. (2011) Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 35.

Bavio se istraživačkim radovima u svrhu pronalaska nafte, no umjesto nafte uspio je pronaći vrhunsku jodnu vodu zahvaljujući kojoj će razvijati lječilišni turizam grada Siska. Njegovom smrću 1936. završila je era ekonomskog napretka grada. Njegov najpoznatiji industrijski brand – Tvornica alkoholnih pića, koji se danas zove Segestica, nalazi se nasuprot središtu grada i danas posluje s znatno manjim kapacitetom. Dobar dio izvornih pogona još je sačuvan. Kad je tvornica naišla na financijske poteškoće, prodana je privatnom vlasniku (Slukan-Altić, 2003).

Gotovo sve spomenute industrije bile su razvijene kao osnovne industrije koje su koristile materijale iz samog grada (zemlja za proizvodnju cigle) ili njegove neposredne blizine (drvo). Prvi veliki industrijski kompleks koji je izašao iz ovog okvira bila je rafinerija nafte Shell iz 1927. godine. Razvila se zbog tri odlučujuća faktora. Povoljan prometni položaj omogućio je kvalitetnu povezanost sa širim srednjoeuropskim prostorom, a posebno se to odnosilo na riječni i željeznički promet. Nafta je dopremljena brodovima iz Rumunjske pa bi se preradila u Sisku

i vlakom distribuirala na druga mjesta. Drugi faktor bila je velika baza jeftine radne snage smještena u urbanom zaleđu – Banovini i Kordunu, a nakon toga Lika i zapadna Bosna (Slukan-Altić, 2003).

Treći faktor bila je blizina Zagreba kao administrativnog i gospodarskog središta. Činjenica je da je naftna industrija podigla ekonomsku važnost grada, što traje i dan danas. Na temelju bivšeg Shella, nakon Drugog svjetskog rata, razvijena je INA – Rafinerija nafte Sisak. Stari pogoni Shell i danas su djelomično očuvani i vrijedan su primjer industrijske proizvodnje nafte iz međuratnog razdoblja (Slukan-Altić, 2003).

Budućnost ovog kompleksa je neizvjesna, jer se već dugi niz godina ne koristi za proizvodnju koja mu je bila namijenjena, već za manje proizvodne aktivnosti. Cijelo područje tvornice fizički je odvojeno od suvremenih, poslijeratnih objekata, pa je održavanje postojećih zgrada upitno (Slukan-Altić, 2003).

Drugi industrijski kompleks, koji je po važnosti bio blizak naftnoj industriji, bila je talionica Caprag kao početak metalne industrije. Radovi na izgradnji započeli su 1938. godine, a prva visoka peć zapaljena je 1939. godine, čime je označen početak proizvodnje. Nakon Drugog svjetskog rata bila je poznata kao Željezara Sisak i bila je jedan od divova socijalističkog razdoblja s gotovo 15.000 zaposlenih (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

„Proizvodnja je nadilazila okvire tadašnje države i bila je priznata u cijelom svijetu. Nažalost, izvorni pogoni nisu sačuvani, ali je sačuvan cijeli kompleks koji se razvio nakon Drugog svjetskog rata, iako je također dugo bio podložan devastaciji. Neizostavan dio proizvodnog kompleksa je stambeno područje koje se razvilo u njegovoj neposrednoj blizini sa svom komunalnom infrastrukturom. Na taj način proizvodno – stambeni kompleks čini neodvojivu cjelinu. Danas je ovaj metalurški div u privatnom vlasništvu i njegova sudbina je neizvjesna. Iako je u funkciji proizvodnje, trenutna gospodarska kriza negativno utječe na razvoj“ (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011:150).

„Osim industrijskih zgrada, grad ima i one zgrade koje nisu proizvodne prirode, ali su uključene u industrijsko naslijeđe. Ovdje se prvenstveno radi o prometnom naslijeđu, koje je izravno povezano s razvojem industrije. Od posebne je važnosti zgrada željezničke stanice koja je otvorena 1862. u sklopu željezničke pruge prema Zagrebu i Beču“ (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011:150).

„Željeznica je uskoro postala važna razvojna karika grada, što je, s druge strane, imalo negativan utjecaj na razvoj riječne trgovine, a sve u sklopu mađarske gospodarske politike. Zgrada stoji na istom mjestu, uz određene preinake, do danas i ima istu funkciju kao kada je otvorena u 19. stoljeću“ (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011:150).

Manji kolodvor izgrađen je nešto kasnije u predgrađu Siska pod nazivom Caprag, a funkcionira kao industrijski kolodvor, za razliku od prethodno navedenog koji služi kao putnički kolodvor. Capraški kolodvor veliku je važnost dobio nakon Drugoga svjetskog rata, kada su se oko njega razvile Rafinerija i Željezara, a kasnije i Termoelektrana (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Mostovi su također bili od velikog značaja za razvoj grada. Prvi je izgrađen na rijeci Kupi između civilnog i vojnog Siska 1862. godine, kada je izgrađen željeznički kolodvor. Bio je to drveni most i funkcionirao je do 1934. U vrijeme izgradnje bio je iznimno važan za gospodarstvo, no početkom 20. stoljeća bio je zastario i nije zadovoljavao potrebe grada (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Stoga je 1920 -ih godina pokrenuta inicijativa za izgradnju novog, suvremenijeg mosta koji je bio otvoren za promet 1934. godine. Izgrađen je od opeke, prema projektu inženjera Milivoja Frkovića, i jedno je od remek-djela hrvatske mostogradnje. Danas je još uvijek u funkciji, no zbog istrošenosti potrebno je provesti velike konzervatorsko-restauratorske radove (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Osim ovog mosta, iznimnu važnost imao je i željeznički most preko rijeke Kupe koji je omogućio razvoj prometnog puta prema Bosni i Slavoniji. Izgrađen je 80 -ih godina 19. stoljeća i bio je prvi most od metalne konstrukcije u gradu. Nažalost, uništen je krajem Drugog svjetskog rata, ali je temeljito obnovljen 1950 -ih (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Njegova prepoznatljiva metalna konstrukcija u suprotnosti je s mostom od opeke, namijenjenim cestovnom prijevozu. Samo kilometar i pol udaljeni jedan od drugog važni su vizualni simboli grada. Gradnja luke Sisak na lijevoj obali rijeke Kupe, između ušća rijeke Odre u Kupu i velikog zavoja, započela je u drugoj polovici 19. stoljeća. Prije toga glavni pretovarni centar bio je na desnoj obali, na području bivšeg Vojnog Siska (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Kad se Kupa počela produbljivati prema planu, brodovi su otvorili put do mjesta gdje su izgrađena nova postrojenja. Kombinacija riječnog i željezničkog prometa odredila je razvoj grada u 20. stoljeću. Luka se protezala sve do zgrade Malog kaptola u današnjem središtu grada, sve dok je željeznica prolazila (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Kako bi se olakšalo rukovanje robom, gradska je općina 1902. kod Malog kaptola postavila parnu dizalicu, a tvrtka „Udružena sisačko-capraška skladišta” ugradila je dizalo. Na ovaj način luka je djelomično modernizirana (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Slika 10. Parno dizalo na Kupi

Izvor: Miletić-Čakširan, I., Čakširan, V. (2011) Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 35.

Lučki objekti postoje i danas i čekaju intenziviranje riječnog prometa. Danas lukom dominira veliki silos čija je izgradnja započela za vrijeme NDH, a završena nakon rata. Industrijska baština uključuje i skladišta koja su bila sastavni dio gospodarskog razvoja grada. Žitni magazin nije tipična industrijska zgrada jer je izgrađen oko 1765. godine na području tadašnjeg Vojnog

Siska i preteča je gospodarskog uspona grada koji će se dogoditi u 19. stoljeću (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Međutim, može se reći da je njegova izgradnja bila pravi poticaj. Magazin je služio za skladištenje žita koje je tamo stiglo brodovima iz plodnog Banata, a odatle se prevozilo u Karlovac i dalje do mora. Oko ovog skladišta ubrzo se razvilo naselje Vojni Sisak, upravo zahvaljujući riječnoj trgovini (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Ovo je naselje djelovalo do ujedinjenja s Civilnim Siskom 1874. Danas je zgrada žitnog magazina u privatnom vlasništvu i zapuštena je, no unatoč tome najstarija je gospodarska zgrada u gradu Sisku. Osim ovog skladišta, u samom središtu grada postoje još dva važna prostora.

Prvo skladište Müller izgrađeno je između 1858. i 1861. godine, a sastoji se od stambenog i poslovnog prostora s pogledom na glavnu ulicu i skladišnog prostora smještenog unutar dvorišta. U skladištu je sačuvana gredna konstrukcija koja prostoru daje izrazitu ambijentalnu vrijednost.

Slika 11. Kuća Müller

Izvor: Miletić-Čakširan, I., Čakširan, V. (2011) Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 35.

Druga je Holandska kuća, smještena nekoliko metara od prethodne zgrade i ističe se svojim osobitim pročeljem. Upravo je prema fasadi dobila ime „Holandska kuća”. Izgrađena je sredinom 19. stoljeća i jedno je od posljednjih velikih skladišta izgrađenih u gradu u to vrijeme. Donji dio kuće bio je poslovni prostor, dok je gornji dio služio kao skladište. Kao i u

prethodnom skladištu, i ovdje je sačuvana gredna konstrukcija kojoj je potrebna obnova (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Osim industrijskih i prometnih zgrada, grad ima i jednu vojnu zgradu. To je gradska vojarna iz 1892.. Sagrađena je od opeke i tada je bila najveća gradska zgrada. Namijenjen je za smještaj 27. sisačke pukovnije.

Zgrada je sada napuštena i planira se njezina revitalizacija i korištenje u obliku sveučilišnog kampusa. Postoji niz drugih građevina / kompleksa industrijske baštine koji se ovdje mogu samo navesti – Gradska klaonica, Tvornica šešira, stambeno naselje Drach, stambeno područje Eugen Kvaternik, parno kupalište, vodotoranj, Staklana Teslić, Jodne toplice. Oni su sastavni dio industrijske baštine grada.

S obzirom na stanje industrijske baštine grada Siska, može se zaključiti da se većina zgrada / kompleksa još uvijek koristi s izvornom ili promijenjenom namjenom, dok su preostale zgrade potpuno zapuštene. Nažalost, ekonomska situacija utječe na opstanak „živih“ industrijskih pogona (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Već je veliki dio građevinskog fonda u industrijskim kompleksima napušten zbog smanjenih proizvodnih kapaciteta. To je stanje industrijske baštine koje je pokrenulo niz aktivnosti u smjeru njegova očuvanja i prenamjene. Budući da se većina zgrada / kompleksa kategoriziranih kao industrijska baština nalazi unutar kulturno-povijesne cjeline grada Siska, svi radovi, kao i namjena, podliježu odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Problemi u provedbi aktivnosti zaštite i revitalizacije uglavnom su vlasnički i neodržavanje. Drugi problem je nepriznavanje potencijala u industrijskoj baštini grada Siska.

5.2. Industrijska baština s potencijalom turističke atrakcije Siska

5.2.1. Tvornički kompleks Segestica

Kompleks današnje tvornice Segestica u Sisku nalazi se unutar zone A kulturno -povijesne cjeline Grada Siska, upisane u Registar kulturne baštine Republike Hrvatske. Dio je gradske strukture sjeverno od pruge i nalazi se uz središte grada. Sastoji se od nekoliko parcela na kojima se nalazi veliki broj zgrada, spremnika i drugih industrijskih elemenata.

Prije izgradnje tvorničkih objekata i formiranja industrijske zone, područje kompleksa Segestica bilo je regulirano prema Fistrovićevoj regulatornoj osnovi, koja je stupila na snagu 1829. Blokovska izgradnja ovog područja prekinuta je i umanjena izgradnjom željezničkog koridora koji je 1861. prošao kroz njih u smjeru zapad-istok, a zatim dobio današnji nepravilni oblik (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

U to vrijeme također su se gospodarski i proizvodni objekti počeli koncentrirati uz željezničku prugu i oko teretne luke uz meandar Kupe u sjeverozapadnom dijelu grada. „Krajem 19. stoljeća na ovom su području uređeni teretni kolodvor i željeznička luka povezana s glavnim kolodvorom, a 1902. uvedena je zasebna industrijska postaja“ (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011:152).

Neposredno prije izgradnje prvog tvorničkog kompleksa na području današnje tvornice Segestica, formirana su četiri gradska bloka prema izvornoj Fistrovićevoj shemi, umanjena za površinu željezničkog koridora. Zapadni unutarnji blok kupio je tadašnji poduzetnik i posjednik Petar Teslić, a između 1922. i 1926. izgradio je kompleks s tri tvornice: tvornicom žestokih pića, sušarom za stočnu hranu i tvornicom likera (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

„Tvornica je imala vlastiti industrijski kolosijek koji je išao uz rub Jagićeve ulice i povezan s željeznicom s južne strane. Tridesetih godina 20. stoljeća Petar Teslić postupno proširuje tvornički krug i gradi prvu Tvornicu sirčeta“ (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011:153).

U smislu zaštite kao industrijske baštine za tvornički kompleks Segestica, sa konzervatorskog stajališta napravljen je temelj – baza sa sustavom zaštitnih mjera. Kompleks je obrađen sa stajališta zaštite kulturne baštine na zahtjev Hrvatskog zavoda za građevinarstvo iz Zagreba u svrhu izrade studije prostornih mogućnosti izgradnje (radna zona) Segestica za tadašnjeg vlasnika, odnosno Uprave Segestice (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Polazište je bilo preseljenje proizvodnje iz grada i izgradnja stambeno-poslovnog naselja. Studija obuhvaća cjelokupni građevinski fond unutar kompleksa s povijesnom analizom i

valorizacijom pojedinih zgrada i sklopova, kao i urbanističkim položajem kompleksa u imidžu grada (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

5.2.2. Munjara

Munjara se nalazi u blizini centra grada, u mirnom stambenom dijelu uz rijeku Kupu. Karakterizira ju ambijentalna vrijednost, izdiže se iznad postojećih stambenih zgrada i sadrži elemente secesije (Čakširan, 2007).

Slika 12. Munjara na staroj razglednici

Izvor: Miletić-Čakširan, I., Čakširan, V. (2011) Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 35.

Munjara je izgubila svoj značaj zbog dolaska izmjenične struje u grad 1947. Tada je prostor prvi put prenamijenjen. Postrojenja unutar zgrade su odnešena, pa se nakon nekog vremena u zgradu uselila tiskara „Joža Rožanković“, koja je tu djelovala do početka Domovinskog rata. Tijekom rata služila je kao skladište za vojne potrebe, nakon čega je ostala prazna i postupno devastirana (Čakširan, 2007).

Što se tiče uporabne vrijednosti, zgrada bi mogla dobiti vrijedno mjesto na kulturnom području grada. Bilo je ideja o osnivanju privatnog kazališta. Velika središnja prostorija bila bi idealno mjesto za izvedbe. Ujedno bi se ovaj prostor mogao pripremiti za izložbene aktivnosti. Uspoređujući primjere iz drugih zemalja, moguće ga je prenamijeniti u stambeni kompleks (Čakširan, 2007).

Zgrada je veličine male vile, a položaj uz rijeku Kupu s pogledom na stari sisački most od opeke i desnu obalu rijeke Kupe idealan je prostor za moderan dizajn i arhitektonski pristup. Nažalost, nije bilo interesa za obnovu, a vlasnik je na upozorenja o pogoršanju zbog nedostatka održavanja odgovorio minimalnim zaštitnim zahvatima (Čakširan, 2007).

5.2.3. Rafinerija nafte Sisak

Rafinerija nafte nalazi se u dijelu koji se zove Caprag, uz desnu obalu Kupe, blizu ušća u Savu. Dio poslovanja INA-e – Naftne industrije, godišnje bi moglo preraditi oko 4 milijuna tona nafte.

Danas se prerađuje oko 2 milijuna tona nafte. Rafinerija koristi vrlo povoljan geostrateški položaj Siska, transportne rute, plovne rijeke i cjevovod.

Krajem 20. i početkom 21. stoljeća u Sisku se sve više razvija turizam, posebno zahvaljujući zaštićenim poljima parkova prirode močvarnih područja, raritetnoj ruralnoj drvenoj arhitekturi, starom gradu Sisku i atraktivnom središtu grada uz Kupu te arheološkom parku Siscia (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Industrijska kultura Sisačko-moslavačke županije važna je i neophodna sastavnica kulturnog djelovanja i razvoja Županije. Percepcija Županije kao staroindustrijske regije često je još uvijek negativno konotirana, a u isto vrijeme regija ima veliki potencijal za korištenje industrijskog naslijeđa za promicanje pozitivnog imidža regije i kao jedinstveno prodajno mjesto povezano s pionirskim duhom, tradicijom i inovacijskom sposobnošću (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

Grad Sisak bio je važno industrijsko središte u 20. stoljeću, poznat po jakoj tradiciji obrta i industrije. Industrijsko naslijeđe stoga je sastavni dio njegove povijesti. Dio identiteta grada je i industrijsko naslijeđe iz kojega je stara pivovara, naftna industrija, bivša tvornica pića Petra Teslića – danas Segestica i Gradska Munjara, prva električna elektrana iz 1907. Svi ti industrijski objekti utjecali su na razvoj grada i njegov vizualni identitet (Miletić-Čakširan i Čakširan, 2011).

6. ZAKLJUČAK

Kroz samu povijest Sisak je pokazao pravu borbenost u opstanku grada te očuvanju njegovog kulturno-povjesnog značenja. Industrijska baština Sisačko-moslavačke županije važna je i neophodna sastavnica kulturnog i turističkog djelovanja i razvoja županije. Percepcija, kao staroindustrijske regije često se još uvijek negativno konotirana, a u isto vrijeme regija ima veliki potencijal za korištenje industrijskog naslijeđa za promicanje pozitivnog imidža regije i kao jedinstveno prodajno mjesto povezano s tradicijom i inovacijskom sposobnošću. Ipak, strategija razvoja turizma Sisačko-moslavačke županije ni jednom rječju ne spominje industrijski turizam, što predstavlja veliki problem u samom napretku te turističke ponude. Industrijska baština kao takva bi trebala biti jedna od glavnih tema pri raspravama o boljitku i poboljšanju turističke ponude. Sisak sa svojom bogatom povješću i kao značajno industrijsko središte Hrvatske 20. stoljeća je vrijedan primjer i može postati središte obnove i prenamjene industrijske baštine. Revitalizacijom spomenutih objekata u Sisak bi se udahnuo novi život. Njihova obnova za sami grad bila bi veliki korak u poboljšanju turističke ponude. Nažalost nedavnim potresom koji je zadesio grad unazadili su se neki započeti projekti, no što ne znači da će Sisak u skoroj budućnosti postati pozitivan primjer, spašavanja i unapređenja velike kulturno-industrijske baštine u svrhu promicanja turističke ponude.

LITERATURA

1. Bangstad, T. R. (2011). Routes of Industrial Heritage: On the Animation of Sedentary Objects. *Culture Unbound* 3, str. 279-295
2. Bunijevac, H. (2007) „Željeznička industrijska baština. Resursi koji vaze za identifikacijom i valorizacijom, *Informaticamuseologica*, 38 (1-2)
3. Cole, D. (2004). Exploring the Sustainability of Mining Heritage Tourism. *Journal of Sustainable Tourism* 12(6), str. 480-494
4. Conesa, H.M., Schulin, R., Nowacka, B. (2008). Mining landscape: A cultural tourist opportunity or an environmental problem?. *Ecological Economics*, vol. 64, no. 4, str. 690-700
5. Čakširan, V. (2007) *Gradska munjara Sisak 1907.-1947.*, Gradski muzej Sisak, Sisak
6. Dwyer, L., P. Forsyth i sur. (2004) Evaluating Tourism's Economic Effects: New and Old Approaches, *Tourism Management*, 25, str. 307-317.
7. Frew, E.A. (2000) *Industrial tourism : a conceptual and empirical analysis*. PhD Thesis, Victoria University.
8. Gasparino, U., E. Bellini i sur. (2008) Measuring the Impact of Tourism Upon Urban Economic: A Review of Literature. 13th Coalition Network Workshop (Fondazione Eni Enrico Mattei). Venice.
9. Hospers, G.J. (2001) Industrial Heritage Tourism and Regional Restructuring in the European Union. *European Planning Studies*, 10(3), str. 397-404.
10. McBoyle, G. (1994) Industry's contribution to Scottish tourism: the example of malt whiskey distilleries. In A.V. Seaton (Ed.) *Tourism: The State of the Art*, p. 517-528. Chichester, England: John Wiley and Sons.
11. McIntosh, R.W. (1972) *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. Columbus, OH: Gr id Publishing
12. Miletić-Čakširan, I., Čakširan, V. (2011) Zaštita industrijske baštine grada Siska na primjerima Tvorničkog kompleksa Segestice, zgrade Munjare i Starog mosta, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 35.
13. Mitchell, M., Orwig, R.A. (2002). Consumer experience tourism and brand bonding. *Journal of Product and Brand Management*, 11 (1), str. 30-41.
14. Oldenboom, E. (2001) "Brood en Spelden, De economische en maatschappelijke waardering van grote sportevenementen", Amsterdam

15. Otgar, A. H. J., Van den Berg, L., Berger, C., Xiang Feng, R. (2010) Industrial tourism. Opportunities for city and enterprise. Asgate, Farnham
16. Slukan-Altić, M. (2003) Povijesni atlas gradova, II.svezak; Sisak, Zagreb
17. Speakman, L., Bramwell, B. (1992) Sheffield Works: An Evaluation of a Factory Tourism Scheme. Sheffield: Centre for Tourism Research. Sheffield City Polytechnic.
18. Stynes, D. J. (1997) Economic Impacts of Tourism, Michigan State University.
19. Weaver, D.B., Fennel, D.A. (1997) The Vacation Farm Sector in Saskatchewan: A Profile of Operations. Tourism Management, 18 (6), str. 357-365

Online izvori

1. Simora.hr (2014) Strategija razvoja turizma Sisačko-moslavačke županije za razdoblje 2014. – 2020. Dostupno na:
https://simora.hr/userfiles/file/Razv_strategije/turizam/STRATEGIJA_TURIZMA.pdf
(10.9.2021)
2. Tzg-sisak.hr (2021) Info. Dostupno na: <https://tzm-sisak.hr/> (10.9.2021)

POPIS SLIKA

Slika 1. Holandska kuća.....	15
Slika 2. Granik.....	16
Slika 3. Utvrda Stari grad.....	17
Slika 4. Stari most.....	20
Slika 5. Pivovara na Zibelu.....	22
Slika 6. Nacrt gradske Munjare.....	24
Slika 7. Sadašnje stanje gradske Munjare.....	24
Slika 8. Tvornica tanina.....	25
Slika 9. Reklamna fotografija prve tvornic P. Teslića.....	26
Slika 10. Parno dizalo na Kupi.....	29
Slika 11. Kuća Müller.....	30
Slika 12. Gradska Munjara na staroj razglednici.....	33